

जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्था

डा. ओमप्रकाश आचार्य

उपप्राध्यापक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

omacharya3851@gmail.com

सार

भाषागत सर्वेक्षण २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा बोलिने भाषाहरूको संख्या १२३ मध्ये जुम्ली भाषा पनि पर्दछ। कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत कर्णाली अञ्चलको जुम्ला जिल्लाको जुम्ली भाषाको प्रायोगिक अध्ययन गर्दा जुम्ली भाषी वक्ताका अभिव्यक्तिका आधारमा भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था के कस्तो रहेको छ ? यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषा भन्दा के कति भिन्न छ ? यस अध्ययनको मुख्य समस्या हो। यही समस्या समाधानका लागि जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था पहिल्याउनु र जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था नेपाली भाषाभन्दा के कति भिन्न छ पहिचान गर्नु यस अनुसन्धानमूलक लेखको मुख्य उद्देश्य रहेको छ। यस अध्ययनको विधि क्षेत्रगत र पुस्तकालय हो भने वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक पद्धतिको अवलम्बन गरिएको छ। अध्ययनको प्राप्ति अनुसार जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था भूतकाल र अभूतकालमा कालबोधक क्रियाको अपूर्ण, पूर्ण अभ्यस्त र अज्ञात पक्षका रूपमा संरचनागत मौलिकता छ। जुम्ली भाषाको पक्षमा रहने क्रिया संरचनाको मौलिकताले नेपाली भाषाभन्दा ध्वनिगत, वर्णगत एवम् कालबोधक क्रियाको संरचनामा भिन्नता छ।

मुख्य शब्दहरू : कालगत, प्रायोगिक, भूतकाल, अभूतकाल, ध्वनिगत, वर्णगत, संरचनागत

Received : 25 Aug. 2018

Accepted : 26 Sept. 2018

विषय प्रवेश

जुम्ली भाषा नेपालको जुम्ला जिल्लामा बोलिने भाषा हो। भाषा सर्वेक्षण २०६८ का अनुसार नेपालमा बोलिने १२३ भाषा मध्ये जुम्ली भाषा ११६ औं स्थानमा पर्दछ। जुम्ली भाषा कथ्य रूपमा प्रयोग प्रचलित छ। जुम्ला जिल्लाका स्थानीय संचार माध्यममा लेख्य रूपमा प्रयोग हुने जुम्ली भाषाको

अभिव्यक्तिका क्रममा वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था भाषा अध्ययनको वैज्ञानिक आधार प्रायोगिक भाषा विज्ञानको सैद्धान्तिक आधारमा टेकेर जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था अन्तर्गत भूतकाल र अभूतकालमा केन्द्रित भएर अध्ययन गरिएको छ। जुम्ली भाषाको वाक्यमा भूतकालगत संरचना र अभूतकाल अन्तर्गत वर्तमान काल र भविष्यत्कालको अपूर्ण, पूर्ण,

अभ्यस्त, अज्ञात पक्षमा कालको क्रियापरक संरचनाको विश्लेषण गर्नु र जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था र नेपाली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्थाबीचको ध्वनिगत, वर्णगत एवम् क्रियागत संरचनाको भिन्नताको अध्ययन गरी यसले जुम्ली भाषीलाई नेपाली भाषा सिक्दा सिकाउँदा पर्ने भाषिक प्रभाव एवम् नेपाली भाषीलाई जुम्ली भाषा सिक्दा सिकाउँदा पर्ने भाषिक प्रभावका बारेमा समेत यस लेखमा अध्ययन गरिएको छ।

समस्या

जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्था अनुसन्धानमूलक लेखमा जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्था के कस्तो रहेको छ ? जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्था नेपाली भाषा भन्दा के कति भिन्न छ ? जुम्ली भाषीलाई नेपाली भाषा सिक्दा सिकाउँदा के कस्तो भाषिक प्रभाव पर्दछ ? नेपाली भाषीलाई जुम्ली भाषा सिक्दा सिकाउँदा के कस्तो भाषिक प्रभाव पर्न जान्छ ? जस्ता मुख्य समस्या एवम् अनुसन्धानात्मक प्रश्नमा जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्था शीर्षकको लेख केन्द्रित छ।

उद्देश्य

जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो। जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिने कालगत (पक्ष) व्यवस्था पहिल्याउनु, जुम्ली भाषाको नेपाली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्था शीर्षकको लेखको उद्देश्य हो।

परिसीमन

यस लेखमा जुम्ला जिल्लाको जुम्ली भाषाको कालगत (पक्ष) अन्तर्गत वर्तमानकाल, भूतकाल र

भविष्यत्कालमा अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात पक्षको मात्र अध्ययन गरिएको छ।

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

जुम्ली भाषासम्बन्धी भएका गरिएका अनुसन्धानात्मक कार्य, लेखिएका लेख प्रकाशित/अप्रकाशित कृतिहरूको यस लेखमा पूर्वकार्यका रूपमा पुनरावलोकन गरिएको छ।

योगी (२०२२) को **इतिहास प्रकाश** भन्ने कृतिमा कर्णाली प्रदेशका न्याउला गीत भन्ने शीर्षकमा लेख तयार पारिएको छ। यस लेखमा कर्णाली अञ्चलको जुम्ला जिल्लालाई केन्द्रित गर्दै विरहमा गाइने जुम्ली भाषाको गीत प्रस्तुत गरिएको छ। यस लेखमा कर्णाली अञ्चल मै गाइने गीतलाई कर्णाली कै भाका र भाषामा उल्लेख गरिएको छ। यो लेख तयार गर्दा लेखक क्षेत्रगत रूपमा भ्रमण गर्दै जाँदा जुम्ला कालीकोट, मुगु, हुम्ला जिल्लामा सङ्कलन गरिएका गीतहरू समेटिएको छ। यी सङ्कलित गीतका आधारमा कर्णालीको भाषा पहिचान हुन पुग्दछ भने जुम्ला जिल्लामा सङ्कलित गीतका आधार जुम्ली भाषाको वाक्य कालगत व्यवस्थाको अध्ययन गर्ने सामग्री प्राप्त हुन जान्छ।

रिमाल (२०२५) को **कर्णाली लोक संस्कृति, साहित्य संगीत र कला** कृतिले जुम्ला जिल्लालाई आधार बनाएर लोकगीत, लोककाव्य, लोकनाच, लोक वाद्यवादन, गाउँखाने कथा, देउडा गीत उल्लेख गरिएको छ। यो कृति जुम्ला जिल्लाको सिँजादरामा क्षेत्रगत रूपमा भ्रमण गरी अध्ययन गरेर तयार गरिएको छ। यस कृतिको अध्ययनबाट जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको पहिचान हुन मद्दत पुगेको छ।

सिजापति (२०१०) को **जुम्ली भाषिकाको वर्णनात्मक अध्ययन** शीर्षकको विद्यावारिधि शोध प्रबन्धमा जुम्ली भाषिका भनेर वर्णविज्ञान रूपविज्ञानका आधारमा नाम सर्वनाम विशेषण क्रिया व्याकरणात्मक कोटी वाक्य तत्वका आधारमा

नेपाली भाषालाई आधार मानेर सैद्धान्तिक अध्ययन गरिएको छ। यस अध्ययनका आधारमा पनि जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको अध्ययन गर्ने सहायता पुगेको छ।

आचार्य (२०६०) **केन्द्रीय नेपाली शब्दकोश** भन्ने कृतिमा जुम्ली भाषाका शब्दहरूको सङ्कलन र तिनको नेपालीमा अर्थ प्रस्तुत गरिएको छ। यस कृतिको अध्ययनले जुम्ली भाषाको शब्द संरचनाका साथै शब्द वर्गको पहिचानसँगै संरचनाको अध्ययन हुन पुगेको छ।

सिजापति (२०७५) को **जुम्ली शब्दकोश** कृतिमा जुम्ली भाषाका शब्दहरू कोशीय आधारमा प्रस्तुत गरी नेपालीमा अर्थ उल्लेख गरिएको छ। यस शब्दकोशको अध्ययनले जुम्ली भाषाका शब्दवर्गको संरचना र प्रयोग अवस्थाको विश्लेषण गर्ने आधार तयार गरेको छ।

भाषा आयोग (२०७५) को **जुम्ली भाषाको वर्ण निर्धारण** अनुसन्धानात्मक प्रतिवेदनमा जुम्ली भाषामा रहेका वर्णहरूको वैज्ञानिक आधारमा निर्धारण गरिएको छ।

भाषा आयोग (२०७५) को **जुम्ली भाषाको शब्द सङ्कलन** अनुसन्धानात्मक प्रतिवेदनमा जुम्ली भाषाका आठहजार शब्द सङ्कलन गरिएको छ। यस प्रतिवेदनको अध्ययनले जुम्ली भाषाको शब्द संरचनाको ज्ञान हुनुका साथै जुम्ली भाषाको क्रियागत संरचनाको विश्लेषण गर्ने आधार तयार हुन पुगेको छ।

जुम्ली भाषाका पूर्वकार्यको अध्ययन विश्लेषण पश्चात् जुम्ली भाषाको व्यवस्थाको सैद्धान्तिक अध्ययन हुन पुग्दछ। उपर्युक्त पूर्वकार्यको अध्ययनका सहायताले जुम्ली भाषिका हुँदै जुम्ली भाषा हुन पुगेको छ। उपर्युक्त पूर्वकार्यमा जुम्ली भाषाका वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाका बारे छुट्टै अध्ययनको अभाव रहेको छ। यस लेखमा जुम्ली भाषाको क्षेत्रगत अध्ययन गरी जुम्ली भाषाको

वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ।

अध्ययन विधि

यस लेखमा मुख्यतः पुस्तकालयीय र स्थलगत (क्षेत्रगत) अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ। चौधबीसदरा, असीदरा पानसयदरा र सिँजादरा मध्ये नमुनाका रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन उद्देश्यपरक ढङ्गबाट पानसयदरा र सिँजादरालाई मुख्य केन्द्रविन्दु मानेर भेटघाटका क्रममा स्थानीय जुम्ली भाषी वक्ताले बोलेका अभिव्यक्तिको टेपबद्ध रेकर्ड एवम् स्थानीय संचार (एफ.एम.) हरूले स्थानीय खस भाषामा रैवार भनेर प्रसारण गरेको समाचार एवम् विज्ञापनका आधारमा नेपाली भाषासँगको तुलनात्मक अध्ययनका साथ जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ। तथ्याङ्क स्रोत अन्तर्गत प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत प्राथमिक क्षेत्रगत अध्ययन र द्वितीय स्रोत अन्तर्गत प्रकाशित स्रोत सामग्री लिएको छ। जुम्ली भाषा र नेपाली भाषाका कृति एवम् प्रयोग व्यवहारको अध्ययन नै त्यसको सैद्धान्तिक आधार बनेको छ।

अध्ययनको विश्लेषण

भाषामा अभिव्यक्तिको सार्थक अभिप्राय जनाउने भाषिक कोटिको उपवाक्यभन्दा माथिल्लो र अनुच्छेदभन्दा तल्लो भाषिक एकाइ नै वाक्य हो। वाक्य आधारभूत, संयुक्त, मिश्र (सरल, जटिल) संरचनाका हुने गर्दछन्। वाक्यले अभिव्यक्तिको पूरा रूप जनाउने गर्दछ। जुम्ली भाषामा समेत वाक्यहरू बोलेर आफ्नो अभिव्यक्ति जनाउने गरिन्छ। जुम्ली भाषी वक्ताहरूले वाक्यको प्रयोग गर्दा काल (समयबोधक) को सङ्केत गर्ने संरचनालाई यसप्रकार अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ।

काल

काल क्रियासँग सम्बन्धित समयबोधक व्याकरणात्मक धारा हो। क्रियापदमा समयको

सङ्केत गर्ने व्याकरणात्मक कोटिलाई काल भनिन्छ (अधिकारी, २०६८: २१२)। क्रियापदमा पाइने उपसर्ग, प्रत्यय र मध्यसर्ग जस्ता रूपका आधारहरू भाषामा टङ्करै देखापर्ने समय नै काल हो (पोखरेल, २०५६: ४४)। वाक्यमा क्रियाद्वारा व्यक्त हुने त्यस्तो व्याकरणिक कोटिलाई काल भनिन्छ, जसले वितिसकेको या अहिलेको या आउँदो समय जनाउँछ। वाक्यमा वर्णित कार्य व्यापार अवस्था वा घटना विशेषलाई क्रियाद्वारा जुन व्याकरणिक कोटिले व्यक्त गर्दछ त्यसलाई काल भनिन्छ। जुम्ली भाषामा क्रियाको रूप र त्यसले जनाउने कार्य व्यापार वा अवस्थाको समयमा हुने सम्बन्धलाई भूतकाल र अभूतकालका आधारमा पक्ष केन्द्रित भएर अध्ययन गरिएको छ। सामान्यतः क्रियाद्वारा काम भइसकेको जनाउन भूतकालको प्रयोग हुन्छ र सो भन्दा बाहेकको स्थितिमा अभूतकालको प्रयोग हुन्छ। बितेको समय जनाउने भूतकाल हो भने नबितेको समय सूचक अभूतकाल हो। अभूतकाल अन्तर्गत वर्तमानकाल र भविष्य काल पर्दछ। यही भूतकाल र अभूतकालमा आधारित हुँदै वर्तमानकाल, भूतकाल र भविष्यकालमा केन्द्रित पक्षमा आधारित भएर जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको सूक्ष्म रूपले अध्ययन गरिएको छ।

पक्ष

क्रियाको कार्यसँग सम्बन्धित समयावधि र अवस्थालाई जनाउने व्याकरणिककोटिलाई पक्ष भनिन्छ। यसले क्रियापद बुझाउने सूक्ष्म समयलाई सङ्केत गर्ने हुँदा यसलाई कालभित्रको काल पनि भनिन्छ। विशेषतः क्रियामा जोडिने प्रत्यय वा सर्गले पक्षलाई जनाउँदछ। पक्षलाई विशेष काल पनि भनिन्छ। क्रियामा व्यक्त समय (काल) सँग क्रियामा व्यक्त घटनाको अवस्थालाई जोड्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पक्ष हो (यादव र रेग्मी, २०५९ : २०६)। क्रियाको कार्यको अवस्था तथा वितरण जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई पक्ष भनिन्छ (अधिकारी, २०६८ : २१४)। अभूत (वर्तमान) वा भूतकालको

परिवेशमा आउने हुनाले परम्परागत व्याकरणमा पक्षलाई कालका भेदका रूपमा चिनाउने गरिन्छ। कालले सामान्यतः समयको परिवेशलाई सङ्केत गर्छ भने पक्षले क्रियाको कार्यको अवस्था (पूर्णता अपूर्णता निरन्तरता अभ्यस्त) जनाउँछ। पक्ष क्रियाको समय विभाजनको सूक्ष्म पक्षसँग सम्बन्धित हुन्छ। नेपाली भाषामा क्रियापदले जनाउने मुख्यत चार किसिमका पक्षहरू व्यक्त हुन्छ। अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात यिनै पक्षमा आधारित हुँदै जुम्ली भाषाको अभिव्यक्तिमा पक्षको अवस्थाका सम्बन्धमा अध्ययन गरिएको छ :

अपूर्ण पक्ष

यसले कार्यको अपूर्णता वा निरन्तरता जनाउँछ (अधिकारी, २०६८ : २१४)। जुम्ली भाषिकामा अपूर्णपक्ष भूत, अभूतकाल अर्थात् वर्तमान, भूत र भविष्य तिनै कालको परिवेशमा आउने गर्छ।

वर्तमान काल: यहाँ वर्तमान कालको परिवेश अपूर्ण पक्षलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा अध्ययन गरिएको छ।

क) वर्तमान कालको परिवेशमा जुम्ली भाषामा अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषमा एकवचन र बहुवचनमा निम्नानुसारको प्रयोग हुने गर्दछ।

अ) एकवचन: वर्तमान कालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषको एकवचनमा निम्नानुसार हुन्छ :

	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली	
मु भात	म भात	मु भात	म भात	
खाँदैछु।	खाँदैछु।	खाँदैछु।	खाँदैछु।	
मु घरबाटो	म घर बाट	मु घरबाटो	म घर बाट	
आउँदैछु।	आउँदैछु।	आउँदैछु।	आउँदैछु।	

जुम्ली भाषाको *मु भात खाँदैछु* वाक्यमा आएको *खाँदैछु*, र *मु घरबाटो आउँदैछु* वाक्यमा प्रयुक्त

आउँदैछु ले अपूर्ण पक्ष जनाउँछ। यिनीहरू वर्तमान कालको परिवेशमा आएका छन्। जुम्ली भाषाको अपूर्ण पक्ष जनाउने वर्तमान कालबोधक परिवेशको प्रथम पुरुष एकवचनको धातुमा *दै* जोडिएर *छ*, *छु* सहायक क्रिया प्रयोग भएको छ। जुम्ली भाषाको अपूर्ण पक्ष वर्तमान कालको एकवचन प्रथम पुरुषमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा समान संरचना छ।

आ) बहुवचन: वर्तमान कालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषको बहुवचनमा निम्नानुसार हुन्छ :

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
हामी भात खाँदैछौं।	हामी भात खाँदै छौं।	हामी भात खाँदैछौं।	हामी भात खाँदै छौं।
हामी घरबाट आउँदै छौं।	हामी घरबाट आउँदै छौं।	हामी घरबाट आउँदै छौं।	हामी घरबाट आउँदै छौं।

जुम्ली भाषामा *हामी भात खाँदैछौं*, *हामी घरबाट आउँदै छौं* वाक्यमा *खाँदैछौं*, *आउँदै छौं* ले अपूर्ण पक्ष जनाएका छन्। यिनी बहुवचनमा प्रयोग भएका छन्। यिनीहरूले नै स्त्रीलिङ्ग जनाएका छन्। जुम्ली भाषामा अपूर्ण पक्ष जनाउने वर्तमान कालबोधक परिवेशको प्रथम पुरुष एकवचन र बहुवचनका रूपमा धातु *दै+छ*, *छु*, *छौं* सहायक क्रिया प्रयोग भएको छ। नेपाली भाषाको क्रियाको अपूर्ण पक्ष जनाउने वर्तमान कालबोधक परिवेशको निर्माण प्रथम पुरुषमा धातु+ *तै/दै+छ*, *छु*, *छौं* बाट भएको छ। जुम्ली भाषामा *दै* को प्रयोग भएको छ भने *तै* को प्रयोग कम भएको छ।

ख) वर्तमान कालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तुमी जाँदै छौं।	तिमी जाँदैछौं।	तुमी जाँदैछौं।	तिमीहरू जाँदैछौं।
तो चिठी लेख्दैछई।	तँ चिठी लेख्दैछस्।	तुमी चिठी लेख्दैछौं।	तिमीहरू चिठी लेख्दैछौं।

जुम्ली भाषाका वाक्य *तुमी जाँदैछौं तो चिठी लेख्दैछई*, *तुमी जाँदैछौं*, *तुमी चिठी लेख्दै छौं* वाक्यमा धातु+ *दै* र सहायक क्रिया *छौं*, *छई* जस्ता कालबोधक प्रत्यय लागेको हुन्छ। अपूर्ण पक्षको वर्तमान कालको परिवेशमा द्वितीय पुरुष आदर र अनादर रूपहरू निर्माण भएको हुन्छ। जुम्ली भाषाको अपूर्ण पक्षको वर्तमान कालको परिवेशमा आदर, अनादर एकवचन र बहुवचन रूपमा कर्ता क्रियाको तहमा विभेद हुन्छ। नेपाली भाषामा धातुमा+ *तै/दै+छौं/छस्* जस्ता काल बोधक प्रत्यय लागि द्वितीय पुरुषको अपूर्ण वर्तमानकालीन परिवेशमा अपूर्ण पक्षको निर्माण हुन्छ। नेपालीमा पनि अपूर्ण पक्षको वर्तमान कालको आदर, अनादर, एकवचन र बहुवचन रूपमा कर्ता र क्रियाको तहमा विभेद छ।

ग) वर्तमान कालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
राम भात खाँदैछ।	राम भात खाँदैछ।	रामा भाइ भात खाँदैछुन्।	रामका भाइहरू भात खाँदैछुन्।
ऊ घर आउँदैछुन्।	ऊ घर आउँदैछुन्।	ऊ/ती घर आउँदैछुन्।	उनीहरू घर आउँदैछुन्।

जुम्ली भाषाका *राम भात खाँदैछ, ऊ घर आउँदैछन्* एकवचन बुझाउने अपूर्ण पक्षका वाक्य हुन्। *रामा भाइ भात खाँदैछन्, ऊ/ती घर आउँदैछन्* बहुवचन बुझाउने अपूर्ण पक्षका वाक्य छन्। यस भाषिकाको अपूर्ण पक्ष वर्तमान कालको तृतीय पुरुषको परिवेशमा धातु+ *दै+छ, छुन्* जोडिएर बनेको हुन्छ। यसमा एकवचन र बहुवचनको रूप क्रियामा कहीं समान त कहीं भिन्न हुन्छ। नेपाली भाषामा अपूर्ण पक्षको वर्तमान कालको तृतीय पुरुषको परिवेशमा धातुमा *तै/दै+छ/छन्* जस्ता कालबोधक प्रत्ययहरू क्रियामा लागेर अपूर्ण पक्षको वर्तमानकालीन परिवेशबोधक क्रिया निर्माण भएको हुन्छ। नेपालीका वर्तमान कालको परिवेशमा आउने अपूर्ण पक्षका क्रियाहरू धातुको पछाडि *तै/दै+छ/छस्/छिन्/छौं/छन्* आदि कालबोधक सहायक क्रिया बनेको हुन्छ। नेपालीमा जस्तै जुम्ली भाषाका अपूर्ण पक्षको वर्तमानकालीन परिवेशमा पुरुष अनुसार फरक फरक कालबोधक सहायक क्रियाको प्रयोग हुन्छ। यी क्रियाको संरचनामा भने दुबै भाषा भाषिकाबीच भिन्नता रहेको छ।

भूतकाल: भूतकालको परिवेशमा अपूर्णपक्षलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा वर्णन गरिएको छ।

क) भूतकालको परिवेशमा अपूर्णपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मु भात	म भात	हामी भात	हामीहरू भात
खाँदैछियाँ।	खाँदैथिए।	खाँदैछियाँ।	खाँदैथियाँ।
मु बजार	म बजार	हामी बजार	हामीहरू बजार
जाँदै	जाँदैथिएँ।	जाँदैथियाँ।	जाँदैथियाँ।
छियाँ।			

जुम्ली भाषाका *मु भात खाँदैछिया, मु बजार जाँदै छियाँ* वाक्यमा *दै+छियाँ* क्रियाले एकवचन अपूर्ण

पक्षको भूतकालीन परिवेश अभिव्यक्त गरेको हुन्छ भने *हामी भात खाँदैछियाँ, र हामी बजार जाँदैछियाँ* वाक्यमा *दै+छियाँ* क्रियाले बहुवचन अपूर्ण पक्षको भूतकालीन परिवेश अभिव्यक्त गरेको हुन्छ। नेपाली भाषामा क्रियाको अपूर्ण पक्षको भूतकालको प्रथम पुरुषको परिवेशमा क्रियाको निर्माण धातुमा *तै/दै+थिएँ/थियाँ* को प्रयोगबाट हुने गर्दछ। जुम्ली भाषामा *दै+छियाँ, छियाँ* सहायक क्रियाको प्रयोग बाटै अपूर्ण पक्षको भूतकालको प्रथम पुरुषको परिवेश व्यक्त हुने गर्दछ भने नेपालीमा *तै/दै+थिएँ/थियाँ* को प्रयोगबाट मात्र अपूर्ण पक्षको भूतकालको प्रथम पुरुष अभिव्यक्त हुन्छ।

ख) भूतकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तुमी	तिमी	तुमी	तिमीहरू
हड्डैछियाँ।	हिँड्दैथियाँ।	हड्डैछियाँ।	हिँड्दैथियाँ।
तो	तँ	तुमी	तिमीहरू
आउँदैछिई।	आउँदैथिइस्।	आउँदैछियाँ।	आउँदैथियाँ।
जुम्ली भाषामा <i>तुमी हड्डैछियाँ, तो आउँदैछिई</i> वाक्यमा आएका <i>छियाँ, छिई</i> ले अपूर्ण पक्षका एकवचन भूतकालको परिवेश बुझाउँछ। यो द्वितीय पुरुषबोधक क्रिया हो। <i>तुमी हड्डैछियाँ तुमी आउँदैछियाँ</i> , जस्ता वाक्यमा प्रयोग भएका <i>छियाँ</i> क्रियाले अपूर्ण पक्षका बहुवचन भूतकालको परिवेश बुझाउने द्वितीय पुरुष बोधक क्रियाका रूप हुन्। जुम्ली भाषामा <i>छियाँ, छिई</i> ले नै भूतकालको द्वितीय पुरुष अभिव्यक्ति गरेको छ। द्वितीय पुरुषमा नेपाली अपूर्ण पक्षको भूतकालको परिवेश बोधक क्रियाको निर्माण धातुको पछाडि <i>तै/दै+थियाँ/थिइस्</i> प्रत्यय जोडिने गर्छ।			

ग) भूतकालको परिवेशमा अपूर्णपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
ऊ भात खाँदै छियो।	ऊ भात खाँदैथियो।	ऊ/ती खाँदैछिया।	उनीहरू भात खाँदैथिए।
किस्न खाँदैछियो।	कृष्ण खाँदैथियो।	किस्न खाँदैछिया।	कृष्णहरू खाँदैथिए।

जुम्ली भाषाका ऊ भात खाँदैछियो, किस्न खाँदैछियो वाक्यमा आएका खाँदैछियो, खाँदैछियो जस्ता क्रियापदले एकवचन अपूर्ण पक्षको भूतकालीन परिवेशमा तृतीय पुरुष अभिव्यक्त हुन्छ। ऊ/ती भात खाँदैछिया, किस्न खाँदैछिया वाक्यमा आएका खाँदैछिया, खाँदैछिया क्रियाले बहुवचन अपूर्ण पक्षको भूतकालीन परिवेशमा तृतीय पुरुष अभिव्यक्ति हुन्छ। यसमा बहुवचन आदरार्थी दुबै रूप व्यक्त भएको छ। धातु+ दै+छियो/छिया जुम्ली भाषाको अपूर्ण पक्षको भूतकालको तृतीय पुरुष बोधक क्रियाको भाषिक संरचना निर्माण भएको छ। नेपाली भाषामा क्रियाको निर्माण धातु+ तै/दै+थियो/थिए बाट हुने गर्छ।

भविष्यकाल : भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्णपक्षलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा गरिएको छ।

क) भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्णपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
भोलि मु यँबेला खाँदै हुन्याछु।	भोलि म यतिखेर खाँदै हुनेछु।	भोलि हामी यँबेला खाँदै हुँन्याछौं।	भोलि हामी यतिखेर खाँदै हुने छौं।
मु पहर्सी पड्डै हुन्याछु।	म पर्सी पढ्दै हुनेछु।	हामी पहर्सी पड्डै हुन्याछौं।	हामी पर्सी पढ्दै हुनेछौं।

भोलि मु यँबेला खाँदै हुन्याछु, र मु पहर्सी पड्डै हुन्याछु जस्ता वाक्यमा जुम्ली भाषामा खाँदै हुन्याछु र पड्डै हुन्याछु क्रियाले एकवचन अपूर्ण पक्षको भविष्यकालीन परिवेशको प्रथम पुरुष अभिव्यक्ति हुन्छ। जुम्ली भाषामा धातु+लै/दै+न्याछु/न्याछौं बाट प्रथम पुरुषमा अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण भएको हुन्छ। नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषको अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण धातु+ तै/दै+ हुनेछु/हुनेछौं बाट भएको हुन्छ।

ख) भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्णपक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तो भालि यै बेला घर आउँदै हुन्याछई।	त भोलि यतिखेर घर आउँदै हुनेछस्।	तुमी भोलि यतिखेर घर आउँदै हुन्याछौं।	तिमीहरू भोलि यतिखेर आउँदै हुनेछौं।
तुमी पहर्सी बाहा नाच्दै/नाचौं हुन्याछौं।	तिमी पर्सी नाच्नु/नाचौं हुनेछौं।	तुमी पहर्सी बाहा नाच्नु/नाचौं हुन्याछौं।	तिमी पर्सी बेलुका नाच्नु हुनेछौं।

जुम्ली भाषाका तो भोलि यै बेला घर आउँदै हुन्याछई, तुमी पहर्सी बाहा नाच्दै/नाचौं हुन्याछौं, जस्ता वाक्यमा आएका हुन्याछई, नाच्दै हुन्याछौं, क्रियाले अपूर्ण पक्षको एकवचन भविष्यकालीन द्वितीय पुरुषको अभिव्यक्ति जनाएको छ। तुमी भोलि यै बेला घर आउँदै हुन्याछौं, तुमी पहर्सी बाहा नाच्दै/नाचौं हुन्याछौं, जस्ता वाक्यमा आउँदै हुन्याछौं, नाच्दै हुन्याछौं, क्रियाले जुम्ली भाषामा द्वितीय पुरुषमा अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेश

जनाएको छ। जुम्ली भाषामा धातु+ तै/दै+हुन्या छ/छौं बाट द्वितीय पुरुषमा अपूर्ण पक्षको भविष्यकालीन क्रियाको निर्माण भएको छ। नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषको अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण धातु+ तै/दै+हुने छस्/हुनेछौं बाट भएको छ।

ग) भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्णपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
ऊ भात	ऊ भात	उ/ती भात	ऊ/ती
खाँदै हुन्या छ।	खाँदै हुनेछ।	खाँदै हुन्याछुन्।	भात खाँदै हुनेछन्।
ऊ आउँदै हुन्याछ।	ऊ आउँदै हुनेछ।	ऊ/ती आउँदै हुन्याछुन्।	ऊ/ती आउँदै हुनेछन्।
ऊ पहर्सी बाहा नाच्यै/नाच्यौं हुन्याछ।	ऊ पर्सी बेलुका नाच्यै हुनेछ।	ऊ/ती पहर्सी बाहा नाच्यै/नाच्यौं हुन्याछुन्।	उनीहरू पर्सी बेलुका नाच्यै हुनेछन्।

जुम्ली भाषामा ऊ भात खाँदै हुन्याछ, ऊ आउँदै हुन्या छ, ऊ पहर्सी बाहा नाच्यै/नाच्यौं हुन्या छ जस्ता वाक्यमा प्रयोग भएका खाँदै हुन्याछ, आउँदै हुन्या छ, नाच्यै/नाच्यौं हुन्या छ क्रियाले भविष्यकालको परिवेशमा तृतीय पुरुषको अपूर्ण पक्ष एकवचन अभिव्यक्ति छ। ऊ/ती भात खाँदै हुन्याछुन्, ऊ/ती आउँदै हुन्याछुन्, ऊ/ती पहर्सी बाहा नाच्यै/नाच्यौं हुन्याछुन् जस्ता वाक्यमा जाँदै हुन्याछुन्, आउँदै हुन्याछुन्, नाच्यै/नाच्यौं हुन्याछुन् क्रियाले भविष्यकालको परिवेशमा तृतीय पुरुषको अपूर्ण पक्ष बहुवचन अभिव्यक्ति छ। यसमा धातु+ दै/तै+न्याछ/न्याछुन् बाट अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण हुन्छ।

नेपाली भाषामा धातु तै/दै+ने छु/ने छ, ने छस् जस्ता प्रत्ययहरू जोडिई अपूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेश बुझाउने क्रियाको निर्माण हुन्छ।

पूर्णपक्ष

यहाँ वर्तमान, भूत र भविष्यकालीन परिवेशमा पूर्णपक्षको प्रयोग प्रस्तुत गरिएको छ।

वर्तमानकाल: वर्तमान कालको परिवेशमा पूर्णपक्षलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा वर्णन गरिएको छ।

क) वर्तमान कालको परिवेशमा पूर्णपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मुइँले काम गन्याछु।	मैले काम गरेको छु।	हामीले काम गन्याछौं।	हामीले काम गरेका छौं।
मुइँले उइकन भुन्याछु।	मैले उसलाई भनेको छु।	हामीले उनुकन भुन्याछौं।	हामीले उनीहरूलाई भनेका छौं।

मुइँले काम गन्याछु, मुइँले उइकन भुन्याछु वाक्यमा गन्याछु, खायाछु, भुन्याछु क्रियाले जुम्ली भाषाको वर्तमानकालीन परिवेशको प्रथम पुरुष एकवचनबोधक क्रियाको काम हुन्छ। हामीले काम गन्याछौं, र हामीले उनुकन भुन्याछौं वाक्यमा गन्याछौं, भुन्याछौं क्रियाले जुम्ली भाषाको पूर्ण पक्षको वर्तमानकालीन परिवेशका प्रथम पुरुष बहुवचन बोधक क्रिया हुन्। यहाँ एकवचन र बहुवचनका फरक फरक रूप प्रयोग हुन्छन्। जुम्ली भाषामा धातु+ या+छु/छौं बाट प्रथम पुरुषमा पूर्णपक्षको वर्तमानकालीन अभिव्यक्ति हुन्छ। नेपाली भाषामा धातु+ एको/एका+छु/छौं बाट प्रथम पुरुषमा पूर्ण पक्षको वर्तमानकालीन क्रिया निर्माण हुने गर्दछ।

ख) वर्तमान कालको परिवेशमा पूर्णपक्ष द्वितीय पुरुष निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तोइले	तैले	तुमीले	तिमीहरूले
मुनामदन	मुनामदन	मुनामदन	मुनामदन
पड्याछई ।	पढेको छस् ।	पड्याछौ ।	पढेका छौ ।
तोइले	तैले पानी	तुमीले	तिमीहरूले
पानी	पिएको	पानी	पानी
पियाछई ।	छस् ।	पियाछौ ।	पिएका छौ ।

जुम्ली भाषामा *तोइले मुनामदन पड्याछई, तुमीले पड्याछौ, तोइले पानी पियाछई, तुमीले पानी पियाछौ* जस्ता वाक्यमा आएका *पड्याछई, पड्याछौ, पियाछई, पियाछौ* क्रियाले पूर्ण पक्षको वर्तमानकालीन द्वितीय पुरुष जनाउँछन् । जुम्ली भाषामा धातु+ *या/छई/छौ* बाट द्वितीय पुरुषमा पूर्णपक्षको वर्तमानकालीन परिवेशको क्रिया निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा धातु+ *एको/एका+छौ/छस्* बाट द्वितीय पुरुषमा पूर्णपक्षको वर्तमानकालीन परिवेशको क्रिया निर्माण भएको हुन्छ ।

ग) वर्तमान कालको परिवेशमा पूर्णपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
त्यो	त्यो	ती	तिनीहरू
आयाछ ।	आएको छ ।	आयाछुन् ।	आएकाछन् ।
ऊ	ऊ सुतेको	ऊ/ती	उनीहरू
ढुल्याछ ।	छ ।	ढुल्याछुन् ।	सुतेकाछन् ।

त्यो आयाछ, ऊ ढुल्याछ जस्ता वाक्यमा आएका *आयाछ, ढुल्याछ* क्रियाले जुम्ली भाषामा वर्तमान कालको परिवेशमा पूर्णपक्ष हुन्छ । ती आया छुन्,

ऊ/ती ढुल्याछुन् जस्ता वाक्यमा आएका *आयाछुन्, ढुल्याछुन्* क्रियाले जुम्ली भाषामा बहुवचनबोधक वर्तमानकालीन परिवेशको पूर्णपक्षमा अभिव्यक्ति हुन्छ । जुम्ली भाषिकामा धातु+ *या+छ/छुन्* क्रियाबाट तृतीय पुरुषमा पूर्णपक्षको वर्तमानकालीन परिवेशबोधक क्रियाको निर्माण भएको हुन्छ । नेपाली भाषामा धातु+ *एको/ एका+छ/छन्/छिन्/छे* बाट तृतीय पुरुषमा पूर्णपक्षको वर्तमानकालीन परिवेशको क्रिया निर्माण हुने गर्छ ।

क) भूतकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मु घर	म घर	हामी घर	हामी घर
आया	आएको	आया	आएका
छियाँ ।	थिएँ ।	छियाँ ।	थियाँ ।
मुइँले	मैले काम	हामीले	हामीले
काम	गरेको थिएँ ।	काम गन्या	काम
गन्या		छियाँ ।	गरेका
छियाँ ।			थियाँ ।

जुम्ली भाषाका वाक्यमा *मु घर आया छियाँ, हामी घर आया छियाँ हामीले काम गन्या छियाँ* वाक्यमा *आयाँ छियाँ, आयाँ छियाँ, गन्या छियाँ, गन्या छियाँ* जस्ता क्रियाले पूर्ण पक्षको भूतकालीन परिवेशमा एकवचन बहुवचन प्रथम पुरुषको क्रियाको रूपमा काम गरेको छ । जुम्ली भाषाको प्रथम पुरुषमा क्रियाको पूर्णपक्षको भूतकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण *धातु + याँ + छियाँ/छियाँ* बाट हुने गरेको छ । नेपाली भाषाको प्रथम पुरुषमा क्रियाको पूर्णपक्षको भूतकालीन परिवेशको निर्माण हुदाँ *धातु+एको/एका/एकी+थिएँ/थियाँ* बाट हुन्छ ।

ख) भूतकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तोइले	तैले कथा	तुमीले	तिमीहरूले
कथा	सुनेको	कथा	कथा सुनेका
सहुन्या	थिइस् ।	सहुन्या	थियौ ।
छिइस् ।		छियौ ।	
तुमीले	तिमीले	तुमीले	तिमीहरूले
टाला	कपडा	टाला	कपडा
धोया	धोएका	धोया	धोएका
छियौ ।	थियौ ।	छियौ ।	थियौ ।

जुम्ली भाषाका *तोइले कथा सहुन्या छिइस्* र *तुमीले टाला धोया छियौ* वाक्यामा प्रयोग भएका *सहुन्या छिइस्*, *धोया छिइस्* ले पूर्ण पक्षको भूतकालीन परिवेशको एकवचन बुझाएको छ । *तुमीले कथा सहुन्या छियौ* र *तुमीले टाला धोया छियौ* वाक्यामा *सहुन्या छियौ* र *धोया छियौ* ले पूर्णपक्षको भूतकालीन परिवेशमा बहुवचन बुझाएको छ । यसरी एकवचन र बहुवचन बुझाउँदा कहीं समान त कहीं फरक प्रकृतिको क्रिया प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषामा क्रियाको द्वितीय पुरुषमा पूर्ण पक्षको भूतकालबोधक परिवेशको क्रियाको निर्माण *धातु+या+छिइस्/छियौ* बाट हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा क्रियाको द्वितीय पुरुषमा पूर्णपक्षको भूतकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण *धातु+एका/एको/एकी+ थिइस्/थियौ* बाट हुने गर्दछ ।

ग) भूतकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
ऊ घर	ऊ घर	ऊ/ती घर	उनीहरू घर
आयाछियो ।	आएको थियो ।	आया छिया ।	आएका थिए ।
उइले टाला	उसले	उनुले/तिनुले	उनीहरूले
सियाछियो ।	कपडा सिएको थियो ।	टाला सियाछिया ।	कपडा सिएका थिए ।

ऊ घर आयाछियो र *ऊ/ती घर आयाछिया* वाक्यामा प्रयोग भएका *आया छियो* र *छिया*, *उइले टाला सियाछियो* र *उनुले/तिनुले टाला सियाछिया* वाक्यामा आएको *सियाछियो* र *सियाछिया* क्रियाले जुम्ली भाषाको पूर्णपक्षको भूतकालीन परिवेशमा एकवचन र बहुवचन तृतीय पुरुषको क्रिया जनाएको छ । जुम्ली भाषामा तृतीय पुरुषमा पूर्णपक्षको भूतकालीन परिवेशको क्रिया निर्माणमा *धातु+या+छियो/छिया* प्रयोग हुने गर्दछ । यस भाषिकामा आदर र वचनमा समान क्रिया (एउटै क्रिया) को प्रयोग हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा तृतीय पुरुषको क्रियाको पूर्णपक्षको भूतकालीन परिवेशमा क्रियाको निर्माण *धातु+एको/एका/एकी+थिए/थियो* बाट हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा पूर्णभूत कालको तृतीय पुरुषको क्रियामा वचन र आदरका आधारमा फरक फरक रूप हुन्छन् ।

भविष्यकाल : भविष्यकालको पूर्णपक्ष प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा वर्णन गरिएको छ ।

क) भविष्यकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मु ढुल्या हुन्याछु ।	म सुतेको हुनेछु ।	हामी ढुल्या हुन्याछौं ।	हामी सुतेका हुनेछौं ।
मुइँले पड्या हुन्याछु ।	मैँले पढेको हुनेछु ।	हामी पड्या हुन्याछौं ।	हामीहरूले पढेका हुनेछौं ।

मु ढुल्या हुन्याछु र हामी ढुल्या हुनेछौं वाक्यमा हुन्याछु र हुन्याछौं ले, मुइँले पड्या हुन्याछु र हामी पड्या हुन्याछौं वाक्यमा हुन्याछु र हुन्याछौं ले क्रियाले जुम्ली भाषाको पूर्णपक्षको भविष्यकालीन प्रथम पुरुषको एकवचन बहुवचन बुझाएको छ । जुम्ली भाषाको पुरुषको पूर्णपक्षको भविष्यकालको परिवेशको क्रियाको निर्माण धातु+न्या+छु/छौं बाट हुने गरेको छ । जुम्ली भाषिकामा भविष्यकालीन क्रिया न्या प्रयोग हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषको पूर्ण पक्षको भविष्यकालको परिवेशमा क्रियाको निर्माण धातु+एको+ एका+ एकी+हुने छ/हुनेछौं बाट हुन्छ । नेपाली भाषामा वचनका आधारमा विविध रूप प्रयोग हुन्छन् ।

ख) भविष्यकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तुमीले कुडा गन्या हुन्याछौं ।	तिमीले कुरा गरेका हुनेछौं ।	तुमीले कुडा गन्या हुन्याछौं ।	तिमीहरूले कुरा गरेकाहुनेछौं ।
तोइले पड्या हुन्याछई ।	तैँले पढेको हुनेछस् ।	तुमीले पड्या हुन्याछौं ।	तिमीहरूले पढेका हुनेछौं ।

जुम्ली भाषाका तुमीले कुडा गन्या हुन्याछौं र तुमीले कुडा गन्या हुन्याछौं वाक्यमा आएका गन्या हुन्याछौं ले एकवचन र बहुवचन दुबै जनाएको छ । तोइले पड्या हुन्याछई र तुमीले पड्या हुन्याछौं वाक्यमा आएका हुन्याछई र हुन्याछौं ले एकवचन र बहुवचनमा पूर्णपक्षको भविष्यकालीन परिवेशको द्वितीय पुरुष बुझाएको छ । जुम्ली भाषामा धातु+न्या+छई/छौं बाट पूर्णपक्षको भविष्यकालीन द्वितीय पुरुषको परिवेश निर्माण हुने गरेको छ । नेपाली भाषाको द्वितीय पुरुषमा पूर्णपक्षको भविष्यकालको परिवेशको क्रिया निर्माण धातु+एको/एका/एकी+हुनेछौं/छस् बाट हुने गरेको छ ।

ग) भविष्यकालको परिवेशमा पूर्णपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
ऊ घर आया हुन्याछ ।	ऊ घर आएको हुनेछ ।	ऊ/ती घर आया हुन्याछन् ।	उनीहरू घर आएका हुनेछन् ।
उइले मुनामदन पड्या हुन्याछ ।	उसले पढेको हुनेछ ।	उनुले/तिनुले मुनामदन पड्या हुन्याछन् ।	उनीहरूले मुनामदन पढेका हुनेछन् ।

ऊ घर आया हुन्याछ र ऊ/ती घर आया हुन्याछन् वाक्यमा हुन्या छ र हुन्या छन्, उइले मुनामदन पड्या हुन्याछ र उनुले/तिनुले मुनामदन पड्या हुन्याछन् वाक्यमा हुन्याछ र हुन्याछन् ले पूर्णपक्षको भविष्यकालीन तृतीय पुरुष एकवचन र बहुवचन अभिव्यक्त गर्ने जुम्ली भाषाका क्रिया हुन् । जुम्ली भाषामा क्रियाको तृतीय पुरुषमा पूर्णपक्षको भविष्यकालको निर्माण धातु+न्या+छ/छौं बाट हुन्छ । नेपाली क्रियाको तृतीय पुरुषमा पूर्णपक्षको भविष्यकालको परिवेशबोधक क्रियाको निर्माण धातु+एको+एकी+एका+हुने छ/हुने छन् बाट हुन्छ ।

जुम्ली र नेपाली भाषामा वचन र आदरका आधारमा क्रियामा विविध रूप छन् ।

अभ्यस्तपक्ष

“खास परिवेशमा कार्यको आवृत्ति वा अभ्यास जनाउनेलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ” (अधिकारी २०६८; पृ. २१५) । यस्तो पक्ष मुख्यतः भूतकालको परिवेशमा व्यक्त हुने गर्दछ । पढ्थ्यो, बस्थ्यो, खान्थ्यो जस्ता क्रियापदहरू यसका लागि प्रयोगमा आउने गरेको छ । यहाँ जुम्ली भाषामा रहेको भूतकालको परिवेशमा अभ्यस्त पक्षलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

क) भूतकालको परिवेशमा अभ्यस्तपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मु तुमाउ खान्छियाँ ।	म तमाखु खान्छेँ ।	हामी तुमाउ खान्छियाँ ।	हामीहरू तमाखु खान्छ्यौं ।
मु छकालै उठोछियाँ ।	म विहानै उठ्छेँ ।	हामी छकालै उठ्छा छियाँ ।	हामीहरू विहानै उठ्छ्यौं ।

मु तुमाउ खान्छियाँ र हामी तुमाउ खान्छियाँ वाक्यमा खान्छियाँ, खान्छियाँ, मु छकालै उठोछियाँ, हामी छकालै उठोछियाँ वाक्यमा आएका उठोछियाँ र उठ्छा छियाँ, जुम्ली भाषामा एकवचन र बहुवचन भूतकालको परिवेशमा अभ्यस्तपक्ष प्रथमपुरुषमा अभिव्यक्त भएको जनाउँछ । जुम्ली भाषामा अभ्यस्तपक्ष धातु+याँ/छियाँ/छियाँ/थियाँ/थियाँ/थियाँबाट निर्माण भएको हुन्छ । यस भाषिकामा नेपाली भाषा जस्तो थैँ/थ्यौँ प्रयोग भएको हुँदैन । वचनका आधारमा एकवचन र बहुवचनमा भिन्नभिन्न रूप प्रयोग भएको हुन्छ । नेपाली भाषामा धातु+थैँ/थ्यौँबाट प्रथम पुरुषमा अभ्यस्तपक्षको निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा

वचनका आधारमा अभ्यस्तपक्षका विविध रूपहरू हुन्छन् ।

ख) भूतकालको परिवेशमा अभ्यस्तपक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसारको हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तुमी छकालै उठ्छाछियाँ ।	तिमी सबै उठ्थ्यौं ।	तुमी छकालै उठ्छाछियाँ ।	तिमीहरू सबै उठ्थ्यौं ।
तो घाँस काट्छोछिई ।	तँ घाँस काट्थिइस् ।	तुमी घाँस काट्छाछियाँ ।	तिमीहरू घाँस काट्थ्यौ ।

तुमी छकालै उठ्छाछियाँ र तुमी छकालै उठ्छाछियाँ वाक्यमा उठ्छाछियाँ तो घाँस काट्छोछिई र तुमी घाँस काट्छोछियाँ वाक्यमा आएका काट्छोछिई र काट्छाछियाँले जुम्ली भाषामा अभ्यस्त पक्षको द्वितीय पुरुष एकवचन र बहुवचनको अभिव्यक्ति हो । जुम्ली भाषामा अभ्यस्त पक्षको क्रियाको निर्माण धातु+छियाँ/थिई/छिईबाट भएको हो । जुम्ली भाषाको अभ्यस्तपक्षको क्रियामा वचन र आदरमा विविध रूप छन् । नेपाली भाषाको अभ्यस्तपक्षको द्वितीय पुरुषको क्रियामा पनि वचन र आदरका आधारमा विविध रूप छन् । नेपाली क्रियाको अभ्यस्तपक्षका द्वितीय पुरुषमा क्रियाको निर्माण धातु+थ्यौँ/थिस्बाट हुने गरेको छ ।

ग) भूतकालको परिवेशमा अभ्यस्तपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
भाइ घाँस काट्न जान्छियो ।	भाइ घाँस काट्न जान्थ्यो ।	भाइ घाँस काट्न जान्छिया ।	भाइहरू घाँस काट्न जान्थे ।
ऊ घर जान्छियो ।	ऊ घर जान्थ्यो ।	ऊ/ती घर जान्छिया ।	उनीहरू घर जान्थे ।

भाइ घाँस काटन जान्छियो र भाइ घाँस काटन जान्छिया वाक्यमा जान्छियो र जान्छिया, ऊ घर जान्छियो र ऊ/ती घर जान्छिया वाक्यमा जान्छियो र जान्छिया जुम्ली भाषामा तृतीय पुरुषमा अभ्यस्तपक्षका एकवचन र बहुवचनका क्रिया हुन्। यसरी जुम्ली भाषाको अभ्यस्तपक्ष तृतीय पुरुषबोधक क्रिया निर्माण धातु+छियो/छिया बाट हुने गर्दछ। नेपाली क्रियाको अभ्यस्तपक्ष तृतीय पुरुषको निर्माण धातु+थ्यो/थी/थे बाट गर्दछ

अज्ञातपक्ष

यस पक्षले क्रियाको कार्यव्यापार थाहानै नपाई भइसकेको जनाउँछ। “पहिले थाहा नभई पछि मात्र थाहा भएको क्रियाको अवस्था जनाउनेलाई अज्ञातपक्ष भनिन्छ” (अधिकारी, २०६२ : १२४)।

क) भूतकालको परिवेशमा अज्ञातपक्ष प्रथम पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मु फुडुक्कै ढुल्याछु।	म भुसुक्कै निदाएछु।	हामी फुडुक्कै ढुल्याछौं।	हामीहरू भुसुक्कै निदाएछौं।
मु बाटोमो/पुडो लोदयाछु।	म बाटामा लडेछु।	हामी बाटामा/पुडा लोदयाछौं।	हामीहरू बाटामा लडेछौं।

मु फुडुक्कै ढुल्याछु र हामी फुडुक्कै ढुल्याछौं वाक्यमा ढुल्याछु र ढुल्याछौं ले, मु बाटामो/पुडो लोदयाछु र हामी बाटामा/पुडा लोदयाछौं वाक्यमा आएका लोदयाछु र लोदयाछौं ले जुम्ली भाषामा भूतकालीन क्रियाको अज्ञातपक्षको प्रथमपुरुषका एकवचन र बहुवचन बुझाएका छन्। यसरी धातु+या+छु/छौं प्रत्ययबाट जुम्ली भाषामा प्रथमपुरुषमा क्रियाको अज्ञातपक्षको निर्माण हुने गर्दछ। जुम्ली भाषामा एकवचन र बहुवचनका वेगला वेगलै रूप छन्। नेपाली भाषामा समेत

वचनगत रूप छ। नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषबोधक क्रियाको अज्ञातपक्षको निर्माण धातु+ए+छु/छौं बाट हुने गरेको छ।

ख) भूतकालको परिवेशमा अज्ञातपक्ष द्वितीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
तुमीले काम बिगाड्याछौं।	तिमीले काम बिगारेछौं।	तुमीले काम बिगाड्याछौं।	तिमीहरूले काम बिगारेछौं।
तो घर गइछइ।	तँ घर गइछस्।	तुमी घर गयाछौं।	तिमीहरू घर गएछौं।

तुमीले काम बिगाड्याछौं वाक्यमा आएको बिगाड्याछौं क्रियाले जुम्ली भाषामा द्वितीय पुरुषको अज्ञातपक्षको भूतकालीन परिवेशमा एकवचन बहुवचन दुबै अभिव्यक्त छ। तो घर गइछइ र तुमी घर गयाछौं वाक्यमा आएका गइछइ र गयाछौं जुम्ली भाषामा भूतकालको परिवेशमा अज्ञातपक्षको द्वितीय पुरुष अन्तर्गत एकवचन बहुवचन हुन्छ। जुम्ली भाषाको द्वितीय पुरुषमा क्रियाको अज्ञातपक्षको निर्माण धातु+या+छइ/छौं बाट हुने गर्दछ। वचन र आदरका आधारमा कहीं समान जस्तै बिगाड्याछौं ले एकवचन+बहुवचन+आदर जनाउँछ भने कहीं विविध रूप प्रयोग हुन्छ। नेपाली भाषामा समेत वचन र आदरका आधारमा विविध रूप छन्। नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषमा क्रियाको अज्ञातपक्षको निर्माण धातु+ए/इ+छौं/छस् जस्ता प्रत्ययबाट हुन्छ।

ग) भूतकालको परिवेशमा अज्ञातपक्ष तृतीय पुरुषमा निम्नानुसार हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
राम घर	राम घर	राम र	राम र
गयोछ ।	गएछ ।	श्याम घर	श्याम घर
		गयाछुन् ।	गएछुन् ।
बुइनी	बहिनी	बुइनी र	बहिनी र
घाँस	घाँस	मीना घाँस	मीना घाँस
काट्न	काट्न	काट्न	काट्न
गइछ ।	गइछ ।	गइछुन् ।	गएछुन् ।

जुम्ली भाषाका राम घर गयोछ, राम र श्याम घर गयाछुन् बुइनी घाँस काट्न गइछ, बुइनी र मीना घाँस काट्न गइछुन् आएका गयोछ, गयाछुन्, गइछ, गइछुन् क्रियाले अज्ञातपक्षको भूतकालीन तृतीय पुरुषको परिवेश अभिव्यक्त हुन्छ । जुम्ली भाषिकामा धातु+यो/इ+छ/छुन् बाट अज्ञातपक्षको भूतकालीन तृतीय पुरुषको परिवेश व्यक्त गर्ने क्रियाको निर्माण भएको छ । यस भाषिकामा आदर र वचनमा क्रियाको विविध रूप छन् । नेपाली भाषाको तृतीय पुरुषको क्रियामा अज्ञातपक्षको निर्माण धातु+ए/इ+छ/छुन् बाट हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा वचन र आदरका आधारमा तृतीय पुरुषको भूतकालीन परिवेश व्यक्त गर्ने अज्ञात भूतमा विविध रूप छन् ।

निष्कर्ष

जुम्ली भाषा जुम्ला जिल्लाको हो । जुम्ली भाषाको वाक्यमा देखिएको कालगत (पक्ष) व्यवस्थाको प्रयोगलाई अध्ययन गर्दा कालमा प्रयोग हुने क्रियागत संरचना वर्तमानकाल र भूतकालले अभिव्यक्तिमा सहायक क्रिया छ को नै प्रयोग हुने गरेको छ । कालगत (पक्ष) व्यवस्थामा अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात पक्षको अध्ययनमा अभ्यस्त पक्षको सहायक क्रिया छियो, छ्यौं को प्रयोग जुम्ली भाषामा हुने गरेको छ । जुम्ली भाषाका वाक्यमा कालगत

(पक्ष) व्यवस्थाको अध्ययनको निष्कर्ष/प्राप्तिलाई यसप्रकार बुँदाबद्ध गरिएको छ :

- जुम्ली भाषामा वर्तमान काजको अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषमा दै/छ/छु/छौं को प्रयोग हुने गरेको छ भने नेपाली भाषामा तै/दै र छ/छु/छौं को प्रयोग हुने गरेको छ ।
- जुम्ली भाषामा वर्तमानकालको अपूर्ण पक्षको द्वितीय पुरुषमा दै/छौं, छइ प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा तै/दै छौं/छस् को प्रयोग हुने गर्दछ ।
- जुम्ली भाषामा वर्तमान कालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष तृतीय पुरुषमा धातु + दै/छ, छु प्रयोग हुन्छ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै छ, छस् छिन् छौं, छन् को प्रयोग हुने गर्दछ ।
- जुम्ली भाषाको भूतकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषमा दै + छियाँ/छियो क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा तै/दै + थिए/थियो/थियो क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ ।
- भूतकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष द्वितीय पुरुषमा जुम्ली भाषामा दै + छियो/छिया क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + थियो, थिइस् सहायक क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ ।
- भूतकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष तृतीय पुरुषमा जुम्ली भाषामा धातु + दै + छियो/छिया क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + थियो, थिए क्रियाको संरचना तयार हुने गर्दछ ।
- भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष प्रथम पुरुषमा जुम्ली भाषामा धातु + तै/दै + न्याछु/न्याछौं क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + हुनेछु/हुनेछौं क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ ।

- भविष्यकालको परिवेशमा अपूर्ण पक्ष तृतीय पुरुषमा धातु + दै + न्याछु/न्याछुन् प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + नेछु, नेछ, नेछस् सहायक क्रियाको प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ।
- जुम्ली भाषाको वर्तमानकालको परिवेशमा पुर्णपक्ष प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा धातु + याछु/छौ, या छइ/छौ र या छ/छुन् क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + एको/एका छु, छौ, धातु + एको/एका छौ, छस् र धातु + एको/एको छ/छन्/छिन् क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ।
- भूतकालको परिवेशमा पूर्ण पक्षको प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा जुम्ली भाषाको सहायक क्रियाको संरचना नेपाली भाषाको भन्दा भिन्न छ।
- जुम्ली भाषाको भविष्यकालको पूर्ण पक्षले प्रथम, द्वितीय पुरुषमा प्रयोग हुने धातु + सहायक क्रियाको संरचना नेपाली भाषाभन्दा फरक छ।
- भूतकालको अभ्यस्त पक्षको प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा जुम्ली भाषामा धातु + छियाँ/छियाँ, धातु + छियाँ/छिइ र धातु + छिया/छियो क्रियाको संरचनामा प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + थैं/थ्यौँ, धातु + थ्यौँ/थिस, धातु + थ्यो/थि/थे क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ।
- जुम्ली भाषाको अज्ञात पक्षको प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा प्रयोग हुने क्रियाको संरचना नेपाली भाषाको भन्दा भिन्न संरचनाको छ।

सुभाव

- जुम्ली भाषालाई कर्णाली प्रदेशको प्रयोग व्यवहारको भाषा बनाइनु पर्ने,

- जुम्ली भाषामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिनु पर्ने,
- जुम्ली भाषा शिक्षण सिकाइ निर्देशिका एवम् जुम्ली भाषालाई नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइ निर्देशिका निर्माण गरिनुपर्ने,
- जुम्ली भाषाका पाठ्यांश/पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिनु पर्ने,
- जुम्ली व्याकरण तयार गरिनुपर्ने,
- जुम्ली भाषामा साहित्यिक विधा/सिर्जना गरिनुपर्ने।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), *समसामयिक नेपाली व्याकरण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६८), *प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण*, ललितपुर : साभा प्रकाशन।
- आचार्य, राजेन्द्रकुमार (२०६०), *केन्द्रीय नेपाली शब्दकोश*, काठमाडौं : विवेकशील प्रकाशन।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०४९), *नेपाली भाषा परिचय*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०६७), *पाँचसय वर्ष*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन।
- पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५६), *नेपाली वाक्य व्याकरण*, काठमाडौं : एकता बुक्स।
- बन्धु, चूडामणि (२०६५), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार।
- भाषा आयोग (२०७५), *जुम्ली भाषाको वर्ण निर्धारण*, काठमाडौं, शङ्खमुल।
- भाषा आयोग (२०७५), *जुम्ली भाषाको शब्द सङ्कलन*, काठमाडौं, शङ्खमुल।

- यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी, भीमनारायण (२०५९),
भाषाविज्ञान, कीर्तिपुर : न्यू हीरा बुक्स
इन्टरप्राइजेज ।
- योगी, नरहरिनाथ (शाके १८८७ संवत् २०२२),
इतिहास सन्धिपत्र सङ्ग्रह, भाग १, वाराणसी :
रामकटोरा रोड ।
- योगी, नरहरिनाथ (शाके १८८७ संवत् २०२२),
इतिहास प्रकाश, दोस्रो भाग, वाराणसी :
रामकटोरा रोड ।
- रिमाल, प्रदीप (२०२८), कर्णाली लोक संस्कृति
साहित्य सङ्गीत र कला, खण्ड ५, काठमाडौं
: नेराप्रप्र ।
- शर्मा, मोहनराज (२०५३), शब्दरचना र वर्णविन्यास
वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र पाठहरू, काठमाडौं :
नवीन प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज र लुईटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०५०),
शोधविधि, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- सिंजापति, रामविक्रम (२०५०), जुम्ली भाषिकाको
वर्णनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित विद्यावारिधि
शोधप्रबन्ध, कीर्तिपुर : मानविकी तथा
सामाजिकशास्त्र सङ्काय डीनको कार्यालय ।
- सिंजापति, रामविक्रम (२०७५), जुम्ली शब्दकोश,
काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- Best, J.W. and Kahn, J.V. (1999). Research
in Educational (7th ed.). New Delhi:
Prentice Hall of India.
- Central Bureau of Statistics (2012). National
Population and Housing Census.
Kathmandu.
- Cohen, L., Manion, L. and Marrison, K.
(2007). Research Methods in
Education (6th ed.). London:
Routledge.
-